

Anmeldelser

Andreas Heusler: Kleine Schriften, I, herausgegeben v. Helga Reuschel, Photomechanischer Nachdruck der ersten Auflage Berlin 1943, Berlin 1969, viii + 679 s.; II, herausgegeben v. Stefan Sonderegger, Berlin 1969, x + 774 s.

Andreas Heuslers Mindre Arbejder har længe været et hovedværk under studiet af ældre nordisk og germansk litteratur. De er nu kommet i fotomekanisk optryk i de Gruyters række af førende germanisters udvalgte afhandlinger, og der er tilføjet et andet og større bind i komprimeret typografi med resten af de herhen hørende skrifter, »som forskningen har krav på.« Heuslers små skrifter er ikke lige små allesammen; flere af dem fylder i førstetrykkene henved hundrede sider, og de to nu foreliggende bind omspænder med deres 1471 for størstedelens vedkommende store og tætte sider praktisk talt hele det gammelgermanske område. Fortegnelsen over Heuslers arbejder sidst i første bind omfatter 450 numre; mest interessant er måske den korte selvbiografi først i andet bind.

Indholdsfortegnelserne i begge bind henviser til »Berichtigung« I, 679, der dog mangler, idet de i sin tid her anførte tre ligegyldige trykfejl er rettet i nyudgaven. Der er også rettet trykfejl i bibliografien; men der synes ikke at være gjort noget forsøg på at rette de bekendte alvorligere trykfejl i første bind, såsom *ax* for *xa* s. 458 l. 26 (originaltrykket i Hoops' Reallexikon har det rigtige) og »Wort« for »wahr« s. 496 l. 28 (således også originaltrykket i Anzeiger f. Deutsches Altertum 1933), hvad der dog nok måtte have været muligt. Til gengæld er der gået en linje tabt s. 299 for neden i nytrykket. Af trykfejlene i andet bind er den for ikke-tyske læsere farligste vel »schildern« for originaltrykkets »schillern« s. 441 l. 29; uheldigst for tyske læsere er antagelig »Ungen Svendal« s. 571 (også i originaltrykket). Læsere i alle lande vil beklage, at der trods den II, 690 påståede indarbejdelse af rettelser i »Der Ljóðaháttur« mangler utallige biakcenter i skansionerne – i skemaerne s. 749f. alene mangler der 25 – og at man ikke er nået til at sætte taktstreg foran hovedakcent i begyndelsen af vers eller halvvers, hvilket besværliggør læsningen meget. Som det vil erindres, vanskeliggjordes brugen af første bind derved, at det ved optryk ikke var markeret, hvor Heusler selv i tidens løb havde ændret sin opfattelse (særlig tydeligt vedrørende Kölbick-verset: s. 86 nederst, fra 1920, over for s. 489, fra 1933). Der er heller ikke i det nye bind foretaget noget i så henseende (se II, 170 for oven, fra 1906, der korrigerer II, 243, fra 1902); henvisninger til sidetal er dog på eet sted aktualiseret (II, 576, note 4).

Eftertiden har ikke behandlet Heusler blidere, end han selv behandlede samtiden. Heuslers krig mod Sievers retfærdiggjordes måske efterhånden i nogen grad af opgøret med det klanganalytiske mørke (I, 423); men den var fra begyndelsen lidet opbyggelig. Opløftende er heller ikke forholdet til Maurer, der II, 431 likvideres som amusisk, eller Müllenhoff. Hammerich, Hans Kuhn og Konstantin Reichardt nævnes ikke.

Sikkert nok vil Heuslers afhandlinger blive stående som milepæle i forskningens historie, og det er ikke deres forfatters skyld, at man endnu ikke er nået til at kunne anlægge denne lærdomshistoriske betragtning. De bibeltykke bind er stadig fulde af iagttagelser, der dominerer forskningen idag; Heuslers herredømme over den gammelgermanske tradition er suverænt. Men man føler nu nogle decenniier efter en tiltagende ubygge, når der argumenteres med Ulfjôtsloven og Hrafnkels Saga som gammelnordiske autoriteter, og når man stadig skal tro på Fornaldersaga anno 1119 samt Nibelungenkvad i Danmark 1131.

Bedst er Heusler, hvor han som yngre og midaldrende gennemgraver de litterære tekster med henblik på deres sammenhæng indbyrdes eller med tabte udviklingstrin. Et arbejde som »Den lærde oldhistorie i gammelislandsk litteratur«, nu indtaget i andet bind, skrives ikke så let idag. Vigtigst er måske »Heliand, kvadstil og episk stil« i første bind, hvor man til stadighed bevæger sig i nærheden af meget vidtrækkende iagttagelser; men også f.eks. indledningen til Codex Regius af den Ældre Edda er med grund berømt, og der er meget, meget andet i disse bind, som er og bliver grundlæggende for studiet af nordisk litteratur.

Behandlingen af disse emner afspejler tydeligt visse træk i Heuslers biografi, der overhovedet er meget interessant, en ren guldgrube for psykiatere. Skønt søn af en af Basels allerbetydeligste og mest indflydelsesrige personligheder har Heusler tilsyneladende aldrig opfattet sit fødeland som fædreland. Dette kan være forståeligt, så længe han er ansat i Tyskland. Men efter at han i 1919 er rejst hjem, hvad også mangan mindre heroisk natur vilde have gjort på det tidspunkt, tænker og skriver han stadig som tysker (f. eks. II, 598; 605: »wir Deutsche«, fra 1925), og nu virker det da lidt post festum. Det er nok sprogfællesskabet, der i gammel romantisk manér bliver til folkefællesskab. Andre kantonen må vel så affinde sig med at høre til de romanske folk, hvis væsen er had (II, 475). Fagligt bestemmes Heuslers indstilling selvbekræftende f. eks. ved en påstået skrivekrampe og et tidligt brud med Kristendommen, selvsupplerende ved en trang til et ædlere forhold til det andet køn og ved en hos Nietzsche erhvervet heroisk moral eller umoral. Således forstår man da Heuslers stadige forestilling om den bedste oldgermanske litteratur som før-litterær (»den analfabetiske skop« I, 518f.), hans stadige nedvurdering af kristelige indslag, og andet mere (såsom II, 276 for neden).

Rørende fremtræder Heuslers kærlighed til Island og Islænderne, navnlig erklæret i andet bind med to længere opsatser fra 1895 og 1896. Om hvert enkelt punkt svøber sig den nænsomste betragtnings mildt udviskende formuleringer. En fodnote II, 52 giver indtryk af, at klasserne i Reykjavíks latinskeole dengang havde hver gennemsnitlig 69 timers ugentlig undervisning i fremmede sprog. Andensteds (I, 240, fra 1930), hører man om Thorvaldsens islandske afstamning. Misforståelsen af det moderne Alting som en slags videreførelse af middelalderens aristokratiske forsamling af samme navn mangler ikke (I, 248).

Som metriker var Heusler farlig. Man bør vel se bort fra vanskeligheder med variationsbredden i Hartmann von Aues tistavelsesvers, hvor Heusler i en

artikel fra 1925 (I, 389) naturligvis ikke kan tage hensyn til, hvad han læste hos Verrier syv år senere (jf. anmeldelse I, 484; 492), og hvor man nok kan plædere in dubio pro reo. Men iøvrigt lyser hist den ikerende læsning af latinske vers (I, 543), her misforståelsen af Platens antikiserende hensigt (I, 431f.) og overalt notationen af gammelgermansk versbygning med forlængede kortstavelser eller (navnlig) med pauser inde i ordene.

Særlig enerverende bliver de metriske stykker derved, at de regelmæssigt serveres i en aggressiv stil, der straks maler eventuelle anderledetænkende så små som smul. Som nævnt i Helga Reuschels indledning opfandt Heusler sit tysk ved den tid, da han forlod Berlin, og det var navnlig afhandlingerne fra de senere år, han ønskede genudgivet. Andet binds fyldigere udvalg af ældre arbejder viser virkelig, hvorledes ungdommens ganske saglige form går i opløsning c. 1920. Hvor Heusler efter denne tid endnu bevæger sig i nøgterne tankebaner, som i indledningen til den Ældre Edda &c., er også sproget sagligt. Men når han f. eks. kommer ind på metriske emner, styrkes den voldsomme solidaritet med læseren i første person pluralis og andre suggestive elementer, og man er midt oppe i denne forvredne stil, der skal virke fornem, og som tilsidst bliver rent ud dybsindig (tankeslørende rækker af punktummer fem gange I, 19, fra 1935).

Danske læsere noterer med interesse nekrologen over Heuslers forgænger ved universitetet i Berlin, Julius Hoffory, der efterhånden kunde tåle en monografisk behandling i sin fødebyns lærde skriftrækker. Fra Hoffory overtog Heusler krigen mod Sievers. Hofforys heltemodige forsøg på at supplere den tyske interesse for nordisk kolonialfilologi med studier over Ibsen og andre centralt skandinaviske emner har Heusler vel ikke ført videre; men Heusler har dog, sikkert under indflydelse af Hoffory, i højere grad end de fleste tyske filologer kendt de skandinaviske hovedlandes litteratur og faglitteratur, som det også stadig ses i de mindre afhandlinger. Der er talrige bidrag til studiet af Saxo, der dog må stå for skud hist og her, da Heusler på en eller anden måde har fået for sig, at Saxo var gejstlig. Der meddeles meget til studiet af folkeviserne, og der er i vidt omfang taget hensyn til danske filologers danske arbejder. Som nation må danskerne høre en del om fortidens utilstrækkelighed med hensyn til at holde Island oppe (I, 248-52; II, 49f.); det er vist også lige ved, at de må tage ansvaret for, at man taler om »Germanisering« af Slesvigerne (I, 598 for neden); men den sag berøres kun meget flygtigt. Med særlig veneration behandles Axel Olrik, også i en udførlig nekrolog, hvor det ganske vist hverken siges, hvad Olrik levede eller døde af. Den eneste nekrolog over Heusler, der fremkom i Skandinavien, var dansk, en kronik af William Thalbitzer i Politiken. Man kunde have undt Heusler et mindeord fra islandsk side også.

Harald Burger har udarbejdet værdifulde registre til begge bind: dels et udførligt sagregister, dels et kærkomment forskerregister. I sidstnævnte alfabeteres størrelser som »Grein-Köhler« og sågar »Müllenhoff-Scherer« up ewig ungedeelt under første led alene, selvom registeret til første bind i første udgave allerede havde det rigtige. I forskerregisteret optages nu også »Heimdallar, Møgo«.

Aage Kabell

Wolfgang-Krause: Runen

Wolfgang Krause: *Runen. Sammlung Göschel Bd. 1244/1244a.* Berlin. Walter de Gruyter & Co. 1970. 138 s. 17 fig. 8 tavler.

Runeindskrifterne er af interesse for sprogvidenskab, arkæologi, kulturhistorie og religionshistorie, og der findes på hovedsprogene flere nye fremstillinger af forskellig karakter og størrelse: Ralph W. V. Elliott: *Runes. An Introduction* 1959, Lucien Musset: *Introduction à la Runologie* 1965, Klaus Düwel: *Runen-kunde* (Realienbücher für Germanisten) 1968. Vigtigst er de urnordiske indskrifter, som er udgivet i en håndbog af Wolfgang Krause 1966 (anmeldt i Danske Studier 1968); de er også behandlet på russisk i E. A. Makaevs bog om sproget i de ældste runeindskrifter 1965, udførlig anmeldt af Krause i Göttingische Gelehrte Anzeigen 1968.

Wolfgang Krause giver i nærværende bog en kortfattet orientering i de væsentlige sider af runologien: futharkens forskellige former, runernes navne og lydværdi, runeskriftens oprindelse, indskrifternes indhold, deres datering og geografiske fordeling.

I afsnittet om runernes oprindelse gives en instruktiv redegørelse for de to teorier: den latinske og den nordetruskiske. Visse runer må gå tilbage til det latinske alfabet, og kulturhistorisk støttes denne teori af Romerrigets stilling. Flere runer viser lighed med bogstaver i forskellige grupper af de nordetruskiske indskrifter, den skiftende skriftretning og brugen af skilletegn stemmer også med disse. Indskrifternes forekomst taler derimod ikke for denne teori, idet de ældste fund er fra Norden. Et andet omstridt punkt er, om runeindskrifterne er magiske; det er navnlig hævdet af Magnus Olsen, medens Anders Bæksted i det væsentlige stiller sig afvisende. Forf. antager, at magi foreligger i indskrifter, der indeholder forbandelsesformler, besværgelser mod gengangere, trylleord, futharken (i visse tilfælde), runemesterformler, men at en del indskrifter må anses for profane.

Af indskrifterne får de urnordiske den udførligste behandling. De inddeles i grupper efter genstandenes art. Også ved tolkningen mærkes forf.'s bestræbelse for ikke at udgive noget for mere sikkert, end det er; gang på gang fremhæves det tvivlsomme i en tolkning, hvad der navnlig for nabovidenskaberne er af værdi. Forf. vil tilskrive herulerne de ældste indskrifter fra Danmark (s. 68). Betegnelsen »urnordisk« er efter forf.'s mening ikke helt berettiget (s. 66); han antager »eine Art von Gemeinsprache (Koine)« (s. 65). Det er en unødvendig og ikke særlig velbegrundet hypotese. De ret fåtallige østgermanske, sydgermanske og anglo-frisiske indskrifter behandles i korte afsnit. Af de talrige vikingetidsindskrifter gøres et snævert udvalg.

Enkelte nyere bidrag er ikke kommet med, således Niels Åge Nielsens *Runestudier* 1968, *Runerne på Rökstenen* 1969.

Fremstillingen er klar og veldisponeret. Den usikkerhed, der knytter sig til mange tolkninger, kommer til udtryk, uden at stilen tynges deraf. Hovedvægten er lagt på indskrifternes indhold, og deres kulturhistoriske og religionshistoriske betydning illustreres anskueligt. Den lille bog er velegnet som oversigt, også for nabovidenskaberne.

Karl Martin Nielsen

Iver Kjær og Bengt Holbek: *Ordsprog i Danmark. 4000 ordsprog fra skrift og tale gennem 600 år. Paludans fiol-bibliotek. Kbh. [1969]. 336 s.*

Dansk ordsprogsforskning har stort set været koncentreret om filologisk-litteraturhistoriske studier over ældre ordsprogssamlinger og om filologisk funderede enkelttolkninger af ordsprog. Men nu vinder også den internationale parømiologiske debat ørenlyd inden for Danmarks grænser. En side af denne debat vedrører spørgsmålet om ordsprogenes oprindelse og udbredelse, som siden Archer Taylors inspirerede fremstilling af problematikken i *The Proverb* fra 1931 mere og mere er blevet en konstatering af globalitet og en diskussion af kulturpåvirkningsproblemer. En anden side beskæftiger sig med ordsprogsfunktion. Den søger, delvis under sociologisk påvirkning, at besvare spørgsmålene om, hvornår, hvorfor, af hvem og over for hvem ordsprog bruges, og hvorledes de virker i en mundtlig eller skriftlig sammenhæng. Knap nok kommet i gang er diskussionen om ordsprogsstruktur, der blev startet 1966 af den finske ordsprogsforsker Matti Kuusi med et forsøg på at klassificere ordsprog efter deres betydning (idé), formelle opbygning (struktur, formel) og motiv og at opdele de enkelte ordsprogselementer i kerne-, form- og fyldelementer, eventuelt også fortsættelses- eller parallelelementer.

En forsmag på disse perspektiver i ordsprogsforskningen leverede folkemindeforskerne Bengt Holbek og Iørn Piø i 1964, da de udgav *Alverdens ordsprog* i Politikens antologiserie, med en indledning, hvis ledemotiv var ordsprogenes internationale karakter. Samme Bengt Holbek har sammen med filologen Iver Kjær i Paludans fiol-bibliotek udgivet nok en ordsprogsantologi, hvis titel *Ordsprog i Danmark* (ikke Danske ordsprog) netop skal antyde, at det (stort set) drejer sig om en international foreteelse i dansk regie. Den udkom 1969 og er forsynet med en indledning, der er den bedste indføring i ordsprogsforskningens problemer som foreligger på et nordisk sprog. Foruden diskussion af genrens afgrænsning (jfr. ndfr.) findes i denne indledning bl. a. afsnit om ordsprogs stil og form, betragtet ud fra deres funktion som mundtligt overleverede erfaringsmeddelere, om deres struktur og om deres oprindelse og udbredelse med en diskussion af vekselvirkningen mellem den mundtlige og den litterære tradition. Til yderligere hjælp for de mange, der efter at have læst indledningen måtte have fået smag for ordsprogsforskning, er bogen forsynet med en udtømmende fortegnelse over litteratur om danske ordsprog.

Men kernen i *Ordsprog i Danmark* er naturligvis selve ordsprogene. Bogen præsenterer et meget bredt udvalg af ordsprog, dels fra de gamle håndskrevne og trykte samlinger fra middelalderen til slutningen af forrige århundrede, dels fra nyere samlinger af ordsprog fra den lokale tradition i 1800-tallet og 1900-tallet. Hovednumrene i den gamle afdeling er naturligvis Peder Laale og Peder Syv, der er repræsenteret med henholdsvis ca. 400 (eller ca. $\frac{1}{3}$ af hele Peder Laale-samlingen) og ca. 600 ordsprog. Stoffet her vil være velkendt for de fleste, begge ordsprogssamlinger foreligger jo i udgaver, der tilfredsstiller de fleste af moderne udgivetekniks krav. For mange vil det derimod være nyt at få smagsprøver fra en række ordsprogssamlinger mellem Peder Laale og Peder Syv, som enten er utrykte eller kun findes i samtidige udgaver. Her er

prøver fra den utrykte såkaldte Hans Thomesens ordsprogssamling fra slutningen af 1500-tallet (som næppe har noget med Hans Thomesen at gøre), fra Anders Sørensen Vedels og sønnen Søren Andersen Vedels ligeledes utrykte ordsprogssamlinger fra begyndelsen af 1600-tallet, og fra Hans Christensen Sthen's *Problemata et Proverbia Moralia* 1611. De fleste vil nok kun kende disse samlinger fra Grüner-Nielsens udmærkede oversigter i Danske Studier 1931 og 1932 og Sprog og Kultur 1941. Udgiverne har ikke medtaget prøver fra de såkaldte Olelai fraser fra 1600-tallet, og det er synd, for de er særprægede. Medens de fleste samlinger er udsprunget af antikvarisk interesse eller pædagogisk nidkærhed, er Olelai ikke tynget af slige alvorlige formål, men har til hensigt at more og forarge. Den skal sikkert opfattes som en parodi på Peder Laale og har den samme parvise opstilling af latinsk og dansk tekst. Den repræsenterer det grovkornede latinskolevid, et begreb, som nok har spillet en vis men ret upåagtet rolle for ordsprogenreus udvikling. – De eksempler der er præsenteret fra gamle samlinger må afgjort forstærke et længe og af mange næret ønske om en videnskabelig udgave af hele dette ældre og problemfyldte ordsprogsstof.

Fyldig er også repræsentationen af ordsprog, indsamlet fra den folkelige, mundtlige tradition fra Svend Grundtvigs og E. Tang Kristensens dage til moderne tid. Udgiverne har ordnet stoffet topografisk og har både medtaget ordsprog, som tidligere har været trykt, som regel i lokalhistoriske årbøger, og utrykte ordsprog fra Dansk Folkemindesamlings arkiver. Institut for Dialektforsknings rige samlinger af ordsprog er derimod ikke blevet udnyttet.

I gengivelsen af ordsprogene har udgiverne normaliseret og moderniseret retskrivningen, medens ordlyden er bevaret og forældede eller dialektale glosor og vendinger forklaret i en eftersat parentes. Da publikationen også henvender sig til et publikum, som ikke er specielt filologisk kyndigt, må denne udgivelsesmåde anses for rigtig. Den er desuden administreret uden pedanteri og ud fra indgående kendskab til ældre og dialektalt sprog. I enkelte tilfælde kan man selvfølgelig have sine tvivl om, at udgiverne har ramt rigtigt. I ordsproget *Det er fladt at drukne på tørt land* (870) vilde jeg gengive fladt ved 'tåbeligt', ikke ved 'flovt', og jeg er helt sikker på, at *voveste* i *Isen brister gerne først under den voveste hest* (1267) betyder 'svageste, ringeste', ikke 'dristigste'. Men det er jo en sølle kusk, der aldrig har væltet. I ordsproget *Alle smører isterleven for han er fed, ingen ovnsarnen for han er tør* (951) forklares isterleven, men ikke ovnsarnen ('ovnbunden'), hvad man kunde have ventet. Men dette er kun småting. Ligesom man har beholdt det gamle eller dialektale ordforråd, er også bøjningsformer, der afviger fra det moderne sprogs, heldigvis bevaret, når de har været af betydning for den stilistiske karakter. Det er derfor synd, at man ikke af hensyn til rimet har bevaret den gamle form try i det berømte ordsprog *Alder og sygdom krybe til by og gæste sorg ad kvælde så er de tre* (758, der står forresten ikke krybe hos Peder Laale, men kræge).

Foran hvert af ordsprogsafsnittene er anbragt korte, fortræffelige indledninger, som for de ældre samlingers vedkommende især har karakter af forskningshistorik, men også indeholder originale bidrag, for de nyere samlinger mere er af bibliografisk art med oversigter over indsamlingsarbejdet i de enkelte egne af Danmark. Foran de ældre samlinger har udgiverne placeret et afsnit med

»almindelige ordsprog«, dvs. ordsprog, der kan findes i næsten enhver dansk samling. Et sådant afsnits tilstedeværelse er naturligvis ikke systematisk begrundet, men kan anses for berettiget med tanke på antologiens sigte. Derimod er det efter min mening mindre rimeligt at oprette et særligt afsnit med wellerismer. Wellerismer (termen er desværre ved at blive international, det svenske ordstäv er bedre) er som bekendt faste vendinger i replikform (*Det skal prøves, sagde pigen, hun skulde giftes*), yndet af Sam Weller i *Pickwick Papers*, og repræsenteret i næsten alle danske ordsprogssamlinger.

Placeringen i et særligt afsnit hænger sammen med udgivernes energiske, men fortvivlede kamp med afgrænsningsproblemerne. »Hvad ordsprog er, har lærde teoretikere uforstyrret kunnet skændes om siden Aristoteles' dage«, skriver udgiverne, og diskussionen vil fortsætte, kunde man tilføje. I Ordsprog i Danmark søges genren afgrænset ved hjælp af fem kriterier: oprindelsen (ordsprog er anonyme til forskel fra maksimer, aforismer, bevingede ord), gangbarheden (de skal være hyppigt brugt), formen (fast, prægnant, pointeret), indholdet (ordsprog udtrykker indsigt, erfaring eller anskuelse af almen art) og funktionen (de skal appliceres på menneskelige forhold). Når wellerismerne udskilles, er det på grund af deres indhold, de har ikke til formål at meddele erfaring og gode råd, de skal underholde og more, men ikke belære, de handler om engangsbegivenheder, der tilfører en ofte banal talemåde et overraskende perspektiv. Denne karakteristik indeholder mange rigtige iagttagelser. Jeg tvivler dog på, at man er berettiget til generelt at sige, at wellerismerne kun har til hensigt at more. Efter min mening kan man plædere for, at mange wellerismer udspringer af en almen erfaring og indeholder en morale. To af de berømteste, *De er sure, sagde ræven om rønnebærrene, han kunde ikke nå dem* og *Jeg kender vel karse, sagde bonden, han åd skarntyde*, udtrykker, at det er foragteligt at tale ringeagtende om et gode, fordi man ikke kan få del i det, og at det ikke er klogt at udtale sig selvikkert om ting man ingen kendskab har til. Det samme indhold kunde have haft »normal« ordsprogsform, f. eks. *Fordi finder ræv rønnebær sure, at han ikke kan nå dem* og *Bonden tror at kende karse, meden han æder skarntyde*. For mig at se kan wellerismen som sådan ikke udelukkes på grundlag af indholdskriteriet, omend mange, formentlig de fleste, »kun« er skæmtende. Skal wellerismen isoleres, må det være begrundet i dens syntaktiske særpræg.

Hvad ordsprogskriterierne iøvrigt angår, må det vist erkendes, at de ikke alle er af samme relevans og heller ikke alle nemme at administrere. Således forekommer det mig diskutabelt at lade anonymitet være et krav. Man kunde nemlig spørge: anonyme for hvem? Den lærde ved måske, at *De er sure, sagde ræven* ... er et Æsop-citat, den almindelige bruger sandsynligvis ikke. Er det da et ordsprog for den sidste, men ikke for den første? Funktionskriteriet forudsætter, at ordsproget optræder i en sammenhæng, der viser dets applikationsmuligheder, og sådanne heldige omstændigheder er faktisk de færreste ordsprog givet. Og en række af f. eks. Peder Laales ordsprog vilde falde på gangbarhedskriteriet, da de overhovedet kun kendes fra denne kilde (eller fra samlinger, der har udnyttet den).

De her meddelte bemærkninger er inspireret af indledningens redegørelse for afgrænsningsproblemerne. Ingen, naturligvis heller ikke udgiverne, venter, at

definitionsspørgsmålet skulde være løst, men sjældent har man set en så klar og velformet forelæggelse af problematikken som her. Da som nævnt indledningens andre afsnit såvel som fremlæggelsen af ordsprogsstoffet står på samme høje niveau, kan denne udgivelse kun karakteriseres som særdeles vellykket.

John Kousgård Sørensen

Jóannes í Króki [: Johannes Klemensen]: Sandoyarbók. Samskipað útgávuna hefur Rikard Long. Ljóðsøguligur inngangur eftir Mikjel Sørlie. Mentunargrunnur Føroya Løgtings. Tórshavn 1968. XL + 176 s. 35 kr.

Den centrale, redigerede samling af alle færøkvæder er som bekendt det 16 bind store håndskrift, som bærer navnet Corpus Carminum Færoensium, og som nu under titlen Føroya Kvæði er udgivet for UJDS af Christian Matras, afløst af N. Djurhuus. Heri havde Svend Grundtvig og Jørgen Bloch samlet opskrifterne og (i marginen med forskelligfarvet blæk) anført varianterne til den mærkelige færøske balladearv. Men uanset at UJDS har opgivet varianter og kommentarer og kun forbereder udgivelsen af et registerbind til den store udgave, har denne fra første færd været utilfredsstillende for filologer. Forholdet var jo det, at det færøske skriftsprog udformedes c. 1850 af Grundtvigs ven og medarbejder V. U. Hammershaimb, og at grundlaget var historisk-etymologisk, så færøsk således stavet er til at læse for ikke-færingers med traditionel nordisk-filologisk baggrund. Derved forældedes Svabos og andres færøske ortografi, der havde været lydligt, evt. dialektalt-lydligt baseret og følgelig – da færøskens lydudviklinger har været så drastiske – meget forskellig fra den sejrende hammershaimbske. Da CCF-udgaven normaliserer efter denne, er den trods al *text*-troskab uegnet til belysning af sproglige enkeltheder i opskrifterne, og derfor har Chr. Matras forlængst udgivet hovedkilder som Svabos og Schrøters optegnelser filologisk og med rent filologisk sigtende indledninger.

Længe har man ventet, og fra flere sider planlagt, at turen skulle komme til Sandøbogen, Dansk Folkemindesamlings største skat indenfor denne gren af forskningen. Vanskelighederne har været mange, men nu foreligger da – ved forfatteren Richard Longs utrættelige indsats – det første af tre bind med nøjagtig text og en indledning af den norske filolog professor Mikjel Sørlie. Det er en ren lydhistorisk-dialektologisk redegørelse for Sandoy-dialekten, som den fremtræder i håndskriftet med klusilsvækkelse, delabialisering og forskellige vaklende former, som udtrykker forskellige stadier i den færøske lydbestands historie. Så rent filologisk er arbejdet, at man end ikke har nævnt existensen af eller de gængse numre i CCF-udgaven, skønt denne nummerering jo bruges af alle balladeforskere i dette århundrede. Men måske kan det komme i slutningen af sidste bind.

Sandoyarbók er iøvrigt umagen værd. Ikke mindre end 431 smukt og tæt

beskrevne kvartblade udgør håndskriftet, skrevet 1821–22 og delvis i de flg. år af den unge dygtige medhjælper hos amtsprovst Hentze, Johannes Klemensen (1793–1869). Han havde allerede sendt materiale til H. C. Lyngbye, inden denne udgav den første færøske bog, Sigurdskvadene fra 1821, men Lyngbye havde ikke haft direkte anvendelse for det modtagne, da Klemensen først senere fik optegnet »Siura quaje«. Senere nød Hammershaimb og andre godt af den prægtige samling, og efter samlerens død købte Svend Grundtvig håndskriftet og gav det det nu gængse navn. Svabo og Schrøter har prioritet for Sandoyarbók, men når ikke dens omfang. Ortografisk har Klemensen påvirket Lyngbye, ikke omvendt, og hans retskrivning minder om Svabos, men er – vel i samråd med Hentze – afpasset efter øens mål og også grafisk enklere end Svabos, helt uden diakritiske tegn.

Den foreliggende trediedel af værket rummer 25 viser, og de har kunnet rummes på 175 sider, fordi skriften er meget lille og giver plads for 2 × 11 strofer på siden. Bogen er pænt trykt, men udgiveren skulle have sat løbenummer foran titlen over hver side, når Klemensen dog har et sådant. Hovedstykkerne i omfang er Sniolvs Qvajdi, Haabars Quaje og Siura quaje, alle delt i flere enkeltviser, tættr.

Selvom bogen udenfor de færøsskyndiges kreds bliver en sjælden og ikke letlæst sag, bør balladeforskerne være opmærksomme på den og overstige den tærskel, der gør den ortografisk vanskelig. Den bør inddrages i studierne sammen med CCF, og man bør ønske udgaven en snarlig afslutning. Blandt de opgaver, den nordiske ballades historie frembyder, og som der er så sørgelig få til at løse, ligger nogle af de vigtigste i integreringen af den vestnordiske balladetradition i genrens historie.

Erik Dal

Wilhelm Friese: Nordische Barock-Dichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung. München 1968. 320 sider.

Ingen af de skandinaviske litteraturer fra det 17. århundrede har hidtil været i stand til at interessere udlændinge i nævneværdig grad. Det må derfor siges at være overraskende, at den i Tyskland stadigvæk levende optagethed af barokkens problematik og historie nu har resulteret i et større arbejde om barokken som litterær epoke i Skandinavien i et forsøg på at indplacere den nordiske barok i en europæisk, dog særlig tysk sammenhæng. Da de mange europæiske og amerikanske barokforskere i det sidste halve århundrede gennemgående intet kendskab har haft til nordisk litteratur i det 17. århundrede, kan Frieses bog måske afhjælpe et savn. Litteraturhistorisk set har forfatteren stræbt efter at kortlægge et af de hvide områder i europæisk barokforskning. Spørgsmålet bliver så, om denne kortlægning efter vor opfattelse kan siges at være dækkende.

Det bør straks noteres, at fremstillingen rummer mange positive elementer, først og fremmest forsøget på at give en sammenlignende skildring af de litte-

rære strømninger i hele Skandinavien; selv om der utvivlsomt er tale om større forskelle mellem på den ene side dansk-norsk litteratur og svensk på den anden – en latent modsætning som den gang blev skærpet af de politiske forhold – end det fremgår af Frieses beskrivelse, så er der alligevel så mange overensstemmelser, at det må siges at være værdifuldt at få bevægelserne i litteraturerne i de to områder belyst parallelt. Dog kan man måske undre sig over, at forfatteren partout vil trække Island med ind i billedet, for det bliver unægtelig lidt for megen trækken ved håret. Hans kendskab til de særlandske forhold synes ringe og beroende på sekundære kilder; materialet er imidlertid omfattende nok, selv om det er lidet kendt uden for Island; man kan ikke tillade sig at stille urimelige krav til et oversigtsværk, men det kunne have været rimeligt, når man endelig vil det tvivlsomme at have Island med, at forfatteren da havde fx. foretaget en analyse af Hallgrímur Péturssons og Stefán Ólafssons digtning ud fra de opstillede baroksynspunkter; sidstnævnte digters Kingoversættelse fra 1686 kunne i den henseende have været et muligt udgangspunkt for en registrering af de litterært traditionalistiske islænderes holdning til og reaktion på de europæiske barokfænomener. En sådan analyse er ikke foretaget, så at læseren får indtryk af, at de i øvrigt kvalitetsmæssigt temmelig modsatte digters placering i bogen i høj grad, ja måske udelukkende skyldes samtidigheden med de øvrige nordiske barokpoeter.

Bogens egentlige tese er unægtelig ikke så forfærdelig ny, som forfatteren vil give udseende af. Friese ønsker at demonstrere, at den digtning, der blev skrevet i Norden i det 17. århundrede, er lokale manifestationer af den fælles-europæiske barokpoesi, og at termen *barok* derfor vil være den litteraturhistorisk set korrekte, dvs. at termer som »det syttende århundrede«, »renæssancen«, »stormaktstiden« osv. bør opgives i nordisk litteraturforskning. Sagt med andre ord vil Friese påvise eksistensen af en »litterær periode«, som man passende kan kalde *barok*. I sig selv er dette ikke så vigtigt, end sige nyt. Der har næppe været megen tvivl i forskningen om, at tidsrummet mellem 1620 (Arrebo) og 1720 (Holberg) var en litterær periode, der blev domineret af ideer, der i vid udstrækning var hentet fra udenlandske digterskoler (franske, tyske, hollandske), sådan som allerede Gotfred Rode fremstillede det (1866), men derpå langt udførligere og kyndigere analyseret af Julius Paludan (1887, 1896); i nyere tid er denne opfattelse bl. a. kommet utvetydigt frem i Billeskov Jansens *Danmarks Digtekunst I* (1944) og i Skautrups *Det danske Sprogs Historie II* (1947); analyserne og definitionerne i disse værker viser klart, at man er på linie med udlandets barokforskere, selv om ikke alle således som de sidstnævnte anvender termen *barok*. At strides om de anvendte etiketter forekommer ikke så overvældende væsentligt, i hvert fald ikke når man mener det samme, selv om det naturligvis skal indrømmes, at det kan være praktisk at have samme terminologi inden for litteraturvidenskaben; men for øvrigt kunne det vel være, at en del forskeres uvilje mod at benytte baroketiketten hænger sammen med, at de nok ser baroktrækkene i denne litteratur, men også den nordiske digtnings afvigelser fra den samtidige europæiske.

Da dette nu engang er bogens hovedsynspunkt, vender man sig nysgerrig til forsøget på at definere barokken og specielt den nordiske art af barok. I indledningen gøres der meget godt rede for en del af de relevante teorier om

barok, og på basis heraf søger forf. at finde frem til en egen definition (p. 17–18, jf. 290), der formuleres i 4 hovedpunkter: 1) barokken er ikke identisk med modreformationen; 2) kirkelig og statslig autoritet er væsentlige sider af barokkens livsholdning; 3) barokken lader sig ikke bestemme på et rent stilistisk grundlag; 4) sociologiske og »geisteswissenschaftliche« samt formalstilistiske kriterer er nødvendige. Det første af disse punkter er vel udelukkende medtaget i opposition til P. Hankamers barokteori og må betragtes som et internt ty. opgør og forekommer ret ligegyldigt i en definition; der er jo strengt taget så meget, som barokken ikke er. Bortset herfra er den egentlige svaghed ved denne bestemmelse, at der næppe kan siges at være tale om en definition, men blot om en påpegning af nogle – også tidligere anerkendte – forhold, der kan og efter forf.s mening bør medtages i et forsøg på en indkredsning af barokken; dette prøves i kapitlet »Welt und Weltbild«, dog ikke med ubetinget held; det noget utilfredsstillende resultat skyldes svigtende valg af kilder, hvad der fører til mange regulære fejloplysninger. Man kan umuligt påstå, at Friese har nået et bedre fundament for sin beskrivelse af nordisk barok end fx. Paludan eller Billeskov Jansen, og det vil sige, at forskningen ikke er ført videre. Det ejendommeligste ved kapitlet bortset fra de mange fejlslutninger er det principielle, der går ud på at påvise overensstemmelser med europæisk barok, uden at der gøres forsøg på at undersøge, om nordisk barok muligvis kunne have særtræk, der må medtages i karakteristikken.

Den største ulempe ved bogen er dog den, at forf. ud over de gængse litteraturhistoriske fremstillinger kun benytter meget få og desværre ret tvivlsomme og sekundære kilder, fx. til bestemmelse af den historiske og sociologiske baggrund, som forf. netop betoner; her bygger han væsentligst på fremmede kilder om Nordens historie og på en så upålidelig historiker som Odin Wolff; vel kan det være interessant at se vore egne forhold udefra, men det bliver en noget farlig fremgangsmåde, når det fører til forbigåelse af fundamentale historiske og kulturhistoriske skandinaviske værker. Det er derfor ikke underligt, at man gang på gang støder på mærkelige konklusioner og unødvendige fejl, fx. de alt for kategoriske udtalelser om adelens stilling i Danmark, og barokpoesien som hofpoesi o. lign.; Kaspar Schøller var sandelig ikke Griffenfelds efterfølger som storkansler, Poul Resen hed Hans Poulsen Resen, Bordings forhold til Griffenfeld var næppe så enkelt som fremstillet, en gennemlæsning af *Danske Mercurius* vil vise dette, men i populære fremstillinger møder man ofte disse helt ubeviste postulat om, at Griffenfelds litterære interesse naturligvis også (men hvorfor dog?) måtte omfatte Bording (p. 211, 214); i realiteten omtaler Bording slet ikke Griffenfeld, før det var helt uundgåeligt, og der er aldeles intet, der tyder på, at Griffenfeld var Bordings protektor i 1666 og initiativtageren til *Danske Mercurius*; så megen indflydelse havde han ikke på det tidspunkt, og desuden var Bording jo med hud og hår gået over til Gabels, modpartens parti; langt snarere har der været tale om et modsætningsforhold. Også forf.s udtalelser om den sene udgivelse af Peter Dass' *Nordlands Trompet*, om Jac. Worm, om Mogens Skeel (hvis ophavsret til *Grevens og Friherrens Komædie* må siges at være mere end tvivlsom) og meget andet er løst underbygget. Den ringe udnyttelse af nordiske kilder og det vist begrænsede personlige kendskab til den behandlede litteratur viser sig således på mange måder, også i en kedelig kritik-

løshed. Det er blot morsomt, at Friese uden videre sluger de isl. kilders konventionelt antidanske holdning i det politiske og overfører den til det litterære, hvor den ikke hører hjemme, idet der jo er tale om synspunkter, som var gængse og politisk afgørende på Island 1840–1940, men derimod næppe har så meget at gøre med den historiske virkelighed i det 17. århundrede.

Det er derimod betydelig mere problematisk, når man også kan konstatere denne kritikløshed på væsentligere punkter end det netop anførte.

Selv om værket som helhed bygger på forhåndenværende litteraturhistorisk materiale og med kun få personlige iagttagelser og endnu færre egentlige tekstanalyser, så hænder det dog lejlighedsvis, at forfatteren bringer egne forskningsresultater; værdien af disse er dog meget problematisk netop af den ovenanførte grund. Interessantest og måske i denne henseende mest karakteristisk er afsnittet om Poul Pedersen (p. 276 ff.). Her har forf. haft et særdeles solidt materiale at arbejde med: Georg Christensens *Don Pedro* udgave fra 1937, Jul. Paludans nøgterne fremstilling og endelig Aage Kabells meget værdifulde afhandling fra 1949, hvorimod han dog har oversat Georg Christensens ikke ganske uvæsentlige bidrag i *Danske Studier* fra 1952. Friese bygger som vanligt i tilfældet Poul Pedersen på Bircherods notat om ham, hvis pålidelighed ikke betvivles. Ikke desto mindre bliver dateringen af *Don Pedro* hos fx. Kabell til 1690erne rykket tilbage til 1680'erne, og (p. 276) bliver hele dette tiår med ét identisk med selve året 1680; derpå formodes det, at PP. har været 35 år i 1680, hvad vi ikke ved det fjerneste om; forklaringen på disse manipulationer er den, at hvis Friese kan få PP. til at være født ca. 1645, kan han være – og det bliver han udnævnt til – forfatter til den lille i København udgivne tyske digtsamling *Philidors Erst entflammte Jugend* (1667). Da Paludan – sikkert med rette – er kommet til det resultat, at denne digtsamling er skrevet af en dansker, eventuelt af en adelig, så udnævner Friese PP. til at være en forarmet da. adelsmand, som Jens Steen Sehested tog til sig i egenskab af forfatter- og standskollega. Disse manøvrer med dateringen af *Don Pedro* og bestemmelsen af PP.s fødselsår forekommer mildest talt hasarderede, og identifikationen af de to Phil(l)idorer er jo dog også problematisk af den grund, at vi ikke ved noget om, at PP. selv har benyttet dette pseudonym, idet bogen først blev udsendt længe efter hans død. Da forholdet til Jens Steen Sehested er afgørende for dateringen, ville et par nærmere og ikke særlig vanskelige undersøgelser af denne forf.s data have været på sin plads som kontrol, inden teorien om PP.s identitet med Philidor anno 1667 blev sluppet løs. Bircherod fortæller udtrykkeligt, at PP. en tid opholdt sig hos Sehested på *Sellebjerggård* på Fyn. Dette er det konkrete holdepunkt. Sehested giftede sig i 1679 med Mette Sophie Parsberg, hvis fader Niels Parsberg (d. 1674) og moder Kirsten Kaas ejede denne gård. Efter svigermoderens død i 1684 gik gården til arvingerne, og først i 1687 kom den i Sehesteds eje, da han købte de andre arvinger ud (Trap V, 288); i 1696 solgte han Sellebjerggård til Hans v. Løvenhjelm til Vejrupgård i nabosognet; før 1687 ejede han Lundsgård i Espe sogn i Svendborg amt (Trap V, 763), men det er ikke den gård, som Bircherod så udtrykkelig nævner. Alt dette tyder på, at PP. kan have opholdt sig hos Sehested på Sellebjerggård mellem 1687 og 1696, men nøjagtigt hvornår vides ikke; Bircherod nævner tillige, at han skrev aviser for Bockenhoffer i København, og efter hans død 1697 tog han

til Skagen (jf. Kabell p. 49 og 52); disse kendsgerninger, som man ikke kan pille ved efter forgodtbefindende, enten akcepterer man Bircherod, eller også forkaster man det hele, tyder unægtelig på, at Kabells datering af *Don Pedro* til 1690'erne må siges at være den sandsynligste, og at identifikationen med Philidor 1667 er ganske ubegrundet. Og det samme gælder selvfølgelig de slutninger, Friese har uddraget vilkårligt af det spinkle materiale for at få sit regnestykke til at gå op. Undersøgelsen af Phil(l)idors identitet synes således snarest at røbe en letsindig omgang med og bedømmelse af kendsgerninger.

Der har i det foregående i højere grad været peget på de negative end de positive sider, såvel hvad det principielle som detaillerne angår, og man kunne måske derfor komme til det resultat, at der slet ikke er noget at hente i dette værk, men en sådan konklusion vil dog være lovlig hård. Trods de iøjnefaldende mangler giver bogen dog mange værdifulde oplysninger, og den gør visse nordiske sammenhænge tydelige, den formidler et vist indtryk af tysk litteraturhistorisk metode, spec. af barokforskningen, som ikke er hverdagskost for danske litteraturhistorikere. Trods disse positive sider må det dog siges, at de mange fejl og den mangelfulde kildebennyttelse samt den usikre kritiske sans bevirker, at forsøget på at skildre en litterær periode som et fællesskandinavisk anliggende – i øvrigt tidligere realiseret af Jul. Paludan – ikke er lykkedes, men forsøget viser dog, at det kan betale sig at gøre det, og at der vil komme interessante resultater for dagens lys. Det er således mere i oplægget end i realisationen, at bogen kan have værdi for nordiske forskere.

Erik Sønderholm

Jouko Hautala: *Finnish Folklore Research 1828–1918*. Helsinki 1969. 197 s. (*The History of Learning and Science in Finland 1828–1918*, vol. 12).

Med tibindsværket *Åbo Universitets Lärdomshistoria* (1890–1908) er givet en udtømmende oversigt over Finlands – stort set svensk-latinske – lærdomshistorie i tiden fra Åbo Akademis grundlæggelse i 1640 til byens brand i 1827 og akademiets genopstandelse det følgende år som Helsingfors Universitet. I forbindelse med flytningen dannedes *Societas Scientiarum Fennica*, som ved sit 125-års jubilæum i 1963 besluttede at lade udsende en fortsættelse for tiden indtil 1918.

Den nye lærdomshistorie kommer til at omfatte 20 dele. Udarbejdelsen af bindet om »Finnish Folklore Research« skyldes dr. Jouko Hautala, der er professor i finsk og sammenlignende folkloristik og bl. a. er kendt for en række lærdomshistoriske arbejder på finsk, svensk og engelsk. Han deler – efter at have gjort opmærksom på, at den afstukne periode ikke danner nogen afrundet helhed for dette fags vedkommende – sin fremstilling i seks afsnit: 1. Tiden før 1828, 2. Elias Lönnrot og Kalevala, 3. Romantiske Kalevalastudier, 4. Evolutionistisk krise, 5. Kaarle Krohn og 6. Den finske skole.

Folkloristikken har i Finland lige siden sin begyndelse haft en betydelig bredde, og Hautala behandler en lang række forskere. Men to mænd dominerer perioden, og deres indsats udgør også fremstillingens hovedafsnit:

Elias Lönnrot (1802–84) var i 1831 en af stifterne af det Finske Litteratur-

selskab (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*), som lige siden begyndelsen har stået bag al organiseret finsk indsamling af folketradition, og allerede det første år sendte selskabet ham ud for at fortsætte den indsamling af episke folkesange (*runot*), som han for egne midler havde drevet i flere år. I 1833 kom han for første gang til Nordkarelen, hvor disse sange levede i langt rigere mål end i Finland. Af egne og andres optegnelser sammenflettede han det mægtige episke digt *Kalevala* (1835–36, omarb. udg. 1849), hvis betydning for den finske nations selvstændiggørelse næppe kan måles. Lönnrot udfoldede herudover en mangesidig virksomhed, men det var *Kalevala* der skabte hans berømmelse. Den dag i dag begynder enhver finsk fremstilling af litteraturhistorien med folkedigtningen og *Kalevala*.

I mere end en generation var runerne indsamlingsarbejdets og endnu længere forskningens hovedgenstand. Der samledes efterhånden så store mængder, at en metode til systematisk udforskning måtte skabes. På grund af sin tidlige og stærke udvikling blev den finske folkloristik her banebrydende. Julius Krohn (1835–88) gjorde den væsentlige opdagelse, at en geografisk ordning af optegnelserne kunne afgive vidnesbyrd om runernes vandringshistorie og derved forsyne forskningen med det historiske perspektiv, som mangelen på materiale fra tidligere århundreder hidtil havde forhindret. Hans søn Kaarle Krohn (1863–1933) udviklede denne geografisk-historiske, såkaldt »finske«, metode gennem en række studier af eventyr, runer og folketro. Eventyrenes internationale udbredelse gjorde det muligt, ja nødvendigt, at organisere et internationalt forskningssamarbejde, og i dette arbejde kom Kaarle Krohn til at stå som en af forgrundsfigurerne.

Næppe nogen udenlandsk læser vil kunne vurdere, om Hautalas fremstilling i enhver henseende holder stik; men man hæfter sig ved åbenlyse positive træk: de forskellige videnskabelige anskuelser kommer frem gennem direkte citater; der tages vel parti i lyset af nyere forskning, men kun hvor det lejlighedsvis letter fremstillingen – forfatteren gør sig ikke til dommer; stilen er enkel og klar; og en meget omfattende litteraturfortegnelse giver i hvert fald den finskkyndige mulighed for selv at eftergå detaljerne.

Det eneste, man kunne have ønsket nærmere oplysninger om, er folkloristikkens nationalpolitiske betydning i det behandlede tidsrum; men dette spørgsmål kunne næppe behandles udtømmende i et videnskabshistorisk arbejde.

Bengt Holbek